

To Cite This Article: Vedat, Ş. (2024). Azerbaycan ortaöğretim coğrafya ders kitaplarında Türk Dünyası Coğrafyası. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 53, 1-18. <https://doi.org/10.32003/igge.1494766>

AZERBAJYCAN ORTAÖĞRETİM COĞRAFYA DERS KİTAPLARINDA TÜRK DÜNYASI COĞRAFYASI

Geography of the Turkish World in Azerbaijan Secondary School Geography Textbooks

Vedat ŞAHİN

Öz

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra yeni Türk devletleri siyaset sahnesinde yerini almışlardır. Bunu takiben Türk devletleri arasındaki işbirliği ve dayanışma artmaya başlamıştır. Bu bağlamda Türk Dünyası'nın ortak tarih ve kültür mirasına katkı yapmayı hedefleyen çeşitli kurumlar kurulmuştur. Bunların en önemli ve kapsamlısı ise Türk Devletleri Teşkilatı'nın 2009 tarihinde temellerinin atılmasıyla hayat bulmuştur. Bu ülkelerden birisi olan Azerbaycan bağımsızlığını kazanmasıyla eğitim bakımından yeni müfredatlar çıkarmış ve kendine rotalar çizmiştir. Coğrafya ders kitaplarında Türk dünyası üzerine içeriklere yer vermiştir. Bu çalışmanın amacı Azerbaycan ortaöğretim coğrafya ders kitaplarında Türk dünyası coğrafyasına yönelik içerik incelemek ve değerlendirmektir. Bu araştırma nitel araştırma yöntemine göre gerçekleştirilmiştir. Verilerin toplanmasında yazılı dokümanlardan yararlanılmış ve analiz edilirken verilerin içerik yönüyle değerlendirilmesine başvurulmuştur. Araştırma sonucunda 10. ve 11. sınıf coğrafya kitaplarında Türk dünyası üzerine çeşitli konuların yer aldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Türk Dünyası, Azerbaycan, Müfredat, Ders Kitabı, Coğrafya Öğretimi

Abstract

After the dissolution of the Soviet Union, new Turkish countries took their place on the political scene. Following this, cooperation and solidarity between Turkish countries began to increase. In this context, various institutions have been established that aim to contribute to the common historical and cultural heritage of the Turkic World. The most important and comprehensive of these came to life with the foundation of the Organization of Turkic States in 2009. Azerbaijan, one of these countries, with its independence, has issued new curricula in terms of education and has drawn new routes for itself. The aim of this study is to examine and evaluate the content for the geography of the Turkish world in the Azerbaijani secondary education geography textbooks. This research was carried out according to the qualitative research method. Written documents were used to collect the data and while analyzing the data, the data were evaluated in terms of content. As a result of the research, it was seen that 10th and 11th grade geography books include various topics on the Turkic world.

Keywords: Turkish World, Azerbaijan, Curriculum, Textbook, Geography Teaching

* Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, vsahin@nku.edu.tr

GİRİŞ

Dünyanın en eski milletlerinden biri olan Türkler, geniş bir coğrafyada çok sayıda devlet kurmuş ve medeniyet geliştirmişlerdir. Türklerin ilk yerleştiği ve kültür oluşturduğu coğrafya olan Orta Asya'dan zaman içinde dünyanın çok geniş bir sahasına yayılmışlardır. Asya, Avrupa ve Afrika'da hükümlanlık kuran Türkler farklı coğrafyaların yeryüzü ve iklim şartlarında varlıklarını sürdürmüşlerdir (Körükçüoğlu, 2019). Fetihler ve göçler yoluyla Türkler dünyanın her tarafına yayılmışlardır.

Günümüzde Türkler dünyanın her tarafında bulunmakla birlikte Türk dünyası denildiğinde, kuzeyde Rusya federasyonu, doğuda Çin, batıda Avrupa ülkeleri, güneyde Pakistan, Afganistan, İran ve Arap ülkeleri arasında kalan kısım akla gelmektedir. Zira özellikle bu bölge içinde devlet kurmuşlar ve yoğunluk olarak bu alan içinde toplanmışlardır (Özey, 2018). Bununla birlikte Türk dünyası ülkelerini üç grup altında toplamak mümkündür. Bunlar: Bağımsız Türk devletleri, Özerk Türk ülkeleri ve Türk nüfusun azınlık oluşturduğu bölgeler (Doğanay, 1995).

Türk dünyası bakımından büyük önem arz eden Orta Asya ve Kafkasya halkları 19. yüzyılda Çarlık Rusya'sı tarafından istila edilmiş, fakat Sovyet Devleti'nin dağılmasıyla 1990'lı yıllardan sonra bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Böylece Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'dan oluşan Türk Cumhuriyetleri dünya siyasi sahnesinde yeniden yerlerini almışlardır (Veliyev, 2009). Bu çerçevede çeşitli gelişmeler olmuştur. Nitekim bunların en önemlilerinden bir tanesi Türk devletleri arasındaki işbirliğini ve dayanışmayı geliştirmeyi amaçlayan ve Türk Dünyası'nın ortak tarih, dil ve kültür mirasına katkı sağlamayı hedef edinen Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) temellerinin 2009 tarihinde atılması ile gerçekleşmiştir. 2024 yılı itibarıyla teşkilata üye ülkeler Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan iken gözlemci ülkeler Macaristan, Türkmenistan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'dir. Teşkilat faaliyetleri çerçevesinde bugüne kadar 10 tane Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi gerçekleştirilmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2024). Ayrıca "ata" veya "akıl" kişiye müracaat ve istişare yapma çerçevesinde Teşkilat kapsamında Aksakallar Konseyi oluşturulmuş ve Türk Devletleri Teşkilatının daimi istişare organı haline getirilmiştir (Türk Devletleri Teşkilatı, 2024).

1991 yılında bağımsızlığına kavuşan Türk devletlerinin önem verdikleri hususlar arasında bir taraftan milli bir devlet oluşturma hedefleri yer alırken diğer taraftan Türk kimliğinin Azeri, Kazak, Kırgız, Özbek ve Türkmenler için öncelikle bir mesele olarak ele alınmasıdır. Bu bağlamda Varşova Paktı'nın 1 Nisan 1991'de sona ermesine müteakiben 6 Mayıs'ta "Kazan Kurultayında" bir araya gelen Türk bağımsız devletleri ve toplulukları birleşme yolunda önemli bir adım atmışlardır. Ağustos'ta ise Alma Atada bir araya gelerek Türkistan Konfederasyonu fikrini ortaya koymuşlardır. Kazan kurultayına katılan Kazaklar, Azeriler, Özbekler, Türkmenler, Kırgızlar, Başkurtlar, Kırım ve Kazan Tatarları, Balkarlar, Nogaylar, Dağıstanlılar, Gagavuzlar, Altaylar, Tuvalar, Yakutlar ve diğer Türk bölgelerinden gelen temsilciler önemli kararlar almışlardır. Bu kararlar: 1) Bütün Türk kavimlerinin Latin alfabesini kullanması. 2) Bütün Türk kavimlerinin birbiriyle dostluk ve dayanışma içinde bulunması ve dış tahriklere kapılmamaları. 3) Milli hislerin din ve mezheplerin üzerinde tutulması. Aynı dil ve aynı kültür ile birlik ve beraberlik içinde hareket edilmesi. 4) Din, mezhep ve vicdan hürriyetine baskı yapılmaması ve laiklik ilkelerine sadık kalınması. 5) Türk cumhuriyetlerinin ekonomisini destekleyecek bir Türk Fonu kurulması (Bodur, 2013:873). Bu gelişmeler ışığında Kazak Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in 1994'te ifade ettiği "Dünya değişti ve herkes kimliğini arıyor" sözü (Findley, 2018:321) durumu göstermesi ve Türk cumhuriyetlerinin gelecekte beklenenleri ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu çerçevede kararlar ışığında temel ortaya konulmuş ve uygulamak için gerekli zemin oluşturulmuştur. Amaçlar ve istekler yönüyle Türk bağımsız devletleri ve toplulukları arasında bir irade beyan edilmiştir.

Aslında SSCB dönemindeki politikalar ve komünist ideolojinin getirdiği din karşıtlığı sosyolojik zemini dejenere ettiği için Türk toplumlarının birbiri ile bağlantılarının zayıflamasına neden olmuştur (Akengin, 2017). Bu sebeple bağımsızlığını kazanan Türk devletlerinin kendilerine yeni bir rota çizmeleri ve bu sıkıntıdan kurtulmaları normal bir gelişmedir. Bu durumları derinden yaşayan ve çareler üretmeye çabalayanlardan bir tanesi Azerbaycan halkı olmuştur. Zira 27 Nisan 1920'de Kızıl Ordu'nun Azerbaycan'ı işgali ve 5 Aralık 1936'da Sovyetler Birliği'ne bağlanmasıyla Azerbaycan siyasi ve kültürel olarak komünizmin etkisi altına girmiştir (Bodur, 2013). Nitekim Sovyet yönetimi sırasında dinin uygulanması kınanmış, dini liderlere zulmedilmiş ve camiler kapatılmış veya yıkılmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bunlarda yeniden canlanma

yaşandığı görülmüştür (Kaeter, 2004). Diğer yandan ancak 1987 yılına gelindiğinde Azerbaycan tarihinin araştırılmasına yönelik kültürel kuruluşlar resmi olarak hayata geçirilebilmiştir. Bu çerçevede 2006 yılında yüzlerce Azerbaycanlı öğrenciyi yurtdışına eğitim için göndermeyi hedefleyen bir kararname çıkarmış ve eğitim sistemini geliştirmek için çeşitli adımlar atılmıştır. Modern ortaöğretim okullarının inşa edilmesi ve okullarda bilgisayarlaşmaya önem verilmesiyle Azerbaycan eğitimde önemli bir gelişme sağlamıştır (Cornell, 2011). Aslında 1991'de Azerbaycan bağımsızlığı ile birlikte kendi kültürel yapısını yeniden canlandırmak ve milli kimliğini yeni nesillere özendirmek için tarih ve coğrafya alanında yayınlar yapmaya özen göstermiştir. Çünkü Sovyet Rusya zamanında dini, milli, edebi ve kültürel istekler şiddetle bastırıldığından önemli bir eksiklik olarak görülmekteydi (Bölükbaşı, 2011). Ayrıca Sovyet Rusya dönemi eğitimi Azerbaycan'ı 2000'li yılların şartları için de hazırlamamıştı. Bunun için eğitim alanında yeni atılımların yapılması, müfredatların çıkarılması ve yönetmeliklerin hazırlanması kaçınılmaz bir haldir. Bununla birlikte geçen zaman içinde Azerbaycan sadece eğitim alanında gelişme sağlamakla kalmamış aynı zamanda Rusya ile olan ilişki şeklini ve düzeyini yeniden şekillendirmiştir. Nitekim 2014 yılının iki ülke arasında ticaret, turizm, ulaşım, enerji ve eğitim alanlarında imkânların iyileştirilmesi kararı alınmıştır (Altstadt, 2017:29). Bu gelişmeler ışığında Azerbaycan'ın kendini çeşitli yönlerden yenilediği ve eğitim bakımından yeni hedef ve rotalar çizdiği görülmektedir. Bu çerçevede yapılan önemli değişimlerden bir tanesi coğrafya kitaplarına Türk dünyası ile ilgili çeşitli konuların konulmasıdır.

Bu çalışmada Azerbaycan ortaöğretim coğrafya ders kitaplarında Türk dünyası coğrafyasına yönelik içerik incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Nitekim özellikle bağımsız Türk devletlerinde olmak üzere ortaöğretim düzeyindeki coğrafya ders müfredat ve kitaplarına Türk dünyası coğrafyası içeriğinin konulması ve Türk dünyasının birliği için gerekli olan sebeplere yer verilmesi fikri zeminin oluşması ve farkındalık sağlanması bakımından önemlidir.

Literatür Taraması

Bu çalışmada Azerbaycan'ın 10 ve 11. sınıf coğrafya ders kitaplarındaki Türk dünyası coğrafyası konuları incelenmiştir. Çalışmanın konusu gereği olarak yararlanılan önemli kaynaklardan birisi Azerbaycan'ın coğrafya ders müfredatı olmuştur. Bu bağlamda temel veri kaynağı olarak Azerbaycan'ın eğitim bakanlığınca hazırlanmış olan coğrafya ders kitapları ve müfredatı olmuştur. Diğer yandan konuyla ilgili önemli başka bazı çalışmalar yapılmıştır.

Sadıgov (2013) tarafından yapılan çalışmada Azerbaycan'da Sovyetler sonrası dönemde ortaöğretim düzeyinde okutulan coğrafya öğretim programları incelenmiştir. Çalışmada Türk dünyası coğrafyası ders içeriğinin Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra Azerbaycan coğrafya dersi programına dâhil edildiği bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca Türk dünyası coğrafyası eğitiminin eksik öğretim yönlerine dair değerlendirmeler yapılmıştır.

Ilgaz ve Çaykesen (2020) tarafından yapılan çalışmada ortaokul 7. sınıf düzeyinde Türkiye ve Azerbaycan'ın coğrafya konularının karşılaştırılması yapılmıştır. Araştırmada nitel yöntemler ve doküman analizi tekniği uygulanmıştır. Çalışma genel özellikleri ile konuya yaklaşmış ve bu ülkelerin eğitim sistemleri, ortaokul coğrafya müfredatları ve ders kitapları karşılaştırılmıştır.

Kantemiz (2022) tarafından yapılan tez çalışmasında Azerbaycan akademisyenlerinin coğrafya ders kitaplarına göre Türk dünyası vatandaşlığı ile ilgili görüşlerini araştırmıştır. Araştırma nitel araştırma yönteminde olup 2021-2022 eğitim-öğretim yılı içerisinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda Türk Dünyası vatandaşlığının en fazla Coğrafya dersleri ile öğrencilere aktarıldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca ortaokul düzeyinde 6. ve 7. sınıf coğrafya ders kitaplarında Türk dünyası konularına yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Azerbaycan eğitimi yanında Türk dünyası üzerine de çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan Kardaş (2023) tarafından yapılan çalışmada 2022-2023 eğitim öğretim yılında Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığına bağlı devlet okullarında okutulan ortaöğretim 9,10,11 ve 12. sınıf coğrafya ders kitaplarında yer alan Türk dünyası konuları incelenmiştir. Araştırma nitel olarak,

içerik analizi şeklinde ve tarama yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda lise coğrafya ders kitaplarında Türk dünyasına yönelik içeriklerin kademeli bir şekilde genişlediği sonucuna ulaşılmıştır.

Türk dünyasının eğitimini konu edinen çalışmalar arasında Topal ve Sezer'in (2016) üniversite öğrencilerinin Türk dünyası coğrafyasına ilişkin farkındalık düzeylerinin belirlenmesine yönelik çalışmasıyla Aladağ, Tapur ve Kaya'nın (2024) Türkiye ve Kazakistan coğrafya öğretim programlarının karşılaştırılması araştırması sayılabilir.

Türk dünyası coğrafyası üzerine yapılan diğer çalışmalardan bazıları ise Doğanay (1995), Veliyev (2009), Doğan (2010), Alyılmaz (2015), Akengin (2017), Bay vd., (2017), Aladağ (2018), Özey ve Ünlü (2022) ve Akçapa (2023) tarafından hazırlanmıştır. Ayrıca Türk dünyasının jeopolitiği üzerine Özey ve Ünlü (2022) ile Karaman (2024) tarafından yapılmış çalışmalar vardır.

Bu çalışmanın amacı Azerbaycan'da 10 ve 11.sınıflarda yer alan coğrafya ders kitaplarındaki Türk dünyası coğrafyası üzerine hazırlanmış olan içeriklerin incelenmesi ve değerlendirilmesidir. Bu çerçevede Türk dünyası birliği hakkında hazırlanmış kitapların incelenmesi ve bunlara yönelik analizlerde bulunulması hem günümüz için hem de gelecekteki oluşumlar için önemli katkılar sağlayacaktır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemine başvurulmuş olup doküman incelemesi esasına göre gerçekleştirilmiştir. Nitel çalışmada araştırmacı elde ettiği verilerden hareketle tanımlayıcı olma, probleme dair temaları ortaya koyma, elde ettiği verileri düzenli, anlamlı ve sistematik hale dönüştürme çabası içindedir. Veriler arasında geçen anlamlı bölümler, kavramlar ve içerikler analiz edilebilir bir hale getirilir (Baltacı, 2019). Dokümanlar, nitel çalışmalarda kullanılan belgeleri içerir. Doküman incelenmesi ise amaçlanan kavram hakkında bilgi barındıran yazılı materyallerin analiz edilmesidir (Yıldırım & Şimşek, 2021; Karadaban vd., 2023). Durum çalışmaları verilerin, olayların ve davranışların çerçevesini çizer ve kategorilerini tanımlamaya çalışır (Hancock & Algozzine, 2021; Subaşı & Okumuş, 2017).

Veri Toplaması ve Analizi

Verilerin toplanmasında yazılı dokümanlardan yararlanıldığı gibi analiz edilirken de temel olarak dokümanların verilerinin içerik yönüyle değerlendirilmesine ve analizine başvurulmuştur. Zira içerik analizi, bilgi üretmek amacıyla yazılı kaynakların incelenip değerlendirilmesidir (Arıkan, 2007). Bu araştırmanın temel veri kaynakları Azerbaycan eğitim bakanlığınca hazırlanmış olan 10 ve 11.sınıflara ait müfredat ve coğrafya ders kitaplarıdır. Azerbaycan'da ders kitabı olarak okutulan ve bu çalışmada veri kaynağı olarak başvuru kitaplar Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Azerbaycan'da 10. ve 11. Sınıf coğrafya ders kitapları

Dersin Kitabının Adı	Yazarlar	Yayınevi
Coğrafya 10	Yaqub Garibov, Ogtay Alxasov, Şarafat Huseynli, Mahbuba Babayeva	Baki Nəşr
Coğrafya 11	Nermine Seyfullayeva, Zaur Imrani, Yelena Shabanova	Baki Nəşr

Ayrıca konu üzerine hazırlanmış çeşitli dokümanlardan yararlanılmıştır. Nitekim Yin'e (2013) göre bir çalışmada verilerin toplanmasında dokümanlar, arşiv kayıtları, filmler, raporlar ve fotoğraflar gibi çok çeşitli kaynaklar kullanılabilir. Önemli olan elde edilmiş olan verilerin güvenilir olması ve anlamlı bir şekilde organize edilmeye ve kullanışlı hale dönüştürülmeye elverişli olmasıdır. Doküman analizi ise yazılı belgelerin içeriklerinin özenli ve dikkatli bir şekilde incelenmesi ve sistematik olarak bulguların analiz edilmesidir (Büyüköztürk, vd. 2018).

BULGULAR

Azerbaycan'ın ortaöğretim coğrafya öğretim programı içeriğinin ana hatlarına yer verilen bu çalışmada, ülkedeki 10. ve 11. sınıflarda okutulan coğrafya ders kitaplarında yer alan Türk dünyası coğrafyası konuları incelenmiştir. Elde edilen veriler, çalışmada bütünlük sağlanması açısından üç bölümde ele alınmıştır. Bunlar: Azerbaycan'da eğitim; Azerbaycan'da coğrafya eğitimi; Azerbaycan coğrafya ders kitaplarında Türk dünyası öğretimidir.

Azerbaycan'da Eğitim

Azerbaycan daha önce Arapça yazı kullanmıştır, ancak 1920'lerde Avrupa dillerinde kullanılan Roma alfabesi kullanılmaya başlamış, 1939'da Sovyetler Birliği ülkeyi Kiril alfabesine geçirmiştir. Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra hükümet, Latin alfabesinin Türkçe versiyonu olan başka bir alfabeyi kabul etmiştir (Kaeter, 2004). Böylece Azerbaycan Cumhuriyeti 25 Aralık 1991 tarihinde Kiril alfabesini bırakarak Latin alfabesine geçiş yapmıştır (Güngördü, 2006).

Azerbaycan'da tüm vatandaşlara 11 yıllık ücretsiz zorunlu genel orta eğitim görme hakkı sağlanmaktadır. Devlet, eğitim sistemini kontrol etmekte ve asgarî eğitim standartlarını belirlemektedir. Ülkede eğitim okul öncesi, genel orta eğitim ve mesleki eğitim olmak üzere üç grupta toplanmıştır (Agamalyev, 1999). Orta eğitimde 3 aşamadan meydana gelmektedir ve ilk eğitim 6 yaştan başlamaktadır. Bu üç aşama iptidai tahsil (ilkokul), esas tahsil (ortaokul) ve genel orta eğitim (lise) olmak üzere üç basamaktan oluşmaktadır (Ergün, 1997). Genel olarak eğitim süresi Azerbaycan'da 11 yıl olsa da bazı durumlar çerçevesinde erken de tamamlanabilmektedir (Aliyev, 2021). Bu çerçevede ilkokul 1-4 sınıfları kapsamaktayken ortaokul seviyesine denk gelen genel orta eğitim 5-9 sınıfları ve lise dönemi (tam orta eğitim) ise 10-11. sınıfları kapsamaktadır (azerbaijans.com, 2024). Ülkede ortaöğretimde 26 Aralık 2013 tarihinde düzenlemeye gidilmiş ve eğitim kurumlarında kredi sistemin uygulanmasına geçilmiştir. Azerbaycan'da ortaöğretimin temel amacı hem toplum hem de işgücü piyasasına yönelik olarak çeşitli uzmanlık alanlarında ortaöğretim yoluyla uzmanların yetiştirilmesini sağlamaktır (ARETN, 2024a).

Azerbaycan'ın eğitim yapılanmasının geçmişi tek tüze olarak devam etmemiş ve çeşitli revizyonlara uğramıştır. Nitekim Azerbaycan'da 1918 tarihinde ilk eğitim ve öğretim bakanlığı üç daireden oluşacak şekilde kurulmuştur. Bunlar: genel orta öğretim, yüksek ve orta ihtisas eğitimi, meslek okullarıdır. Çeşitli revizelerden sonra Azerbaycan'da eğitimden sorumlu bakanlık 1988 yılına kadar faaliyet gösteren Yüksek ve Orta İhtisas Eğitim Bakanlığı olmuştur. Bununla birlikte bu isim değişikliğinden sonra 28 Temmuz 2022 tarihli bir kararname ile bakanlığın adı Azerbaycan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanlığı (Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi) adını almıştır (ARETN, 2024b).

Azerbaycan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanlığı çeşitli görevleri yürütmektedir. 2005 tarihinde çıkan Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı yönetmeliğinde yer alan bu görevlerden bazıları: Eğitim alanında bir devlet politikası meydana getirmek ve bunu uygulamak; eğitimde devlet düzenlemelerini yürütmek, eğitimin kalitesi için devlet kontrolünü sağlamak; eğitim sistemini modern gereksinimler doğrultusunda yürütmek; eğitimde uygun örgütsel yapı modelini oluşturmak. Bu anlamda eğitim bakanlığının görevleri arasında eğitimde düzenli olarak gelişimini sağlamak ve devletin koymuş olduğu eğitim standartlarını takip etmek yer almaktadır. Ders programları ve kitapları ile ilgili yetkiyi de üstlenen eğitim bakanlığı temel eğitim programlarını onaylama, ders kitapları ve öğretimde kullanılan yardımcıları kaynakları belirleme, öğretim ve öğretim için gerekli olan literatür listesini derleme ve yayın hakkı verme görevlerini de üstlenmiştir (E-qanun, 2005).

Azerbaycan Bilim ve Eğitim Bakanlığı bünyesinde yer alan Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Enstitüsü (Azərbaycan Respublikasının Təhsil Institutu) eğitimin içerik ve değerlendirme standartlarının belirlenmesinden sorumludur. Bu çerçevede kurum, numune niteliğindeki öğretim müfredatlarının ve eğitim kalite standartlarının hazırlanması ve geliştirilmesini üstlenmiştir. Nitekim 22 Şubat 2024'te geliştirilmiş olan yeni 4 ders müfredatı (matematik, kimya, biyoloji, yaşam bilimleri) onaylanmıştır. Bununla birlikte coğrafya için halen 2013 programı kullanılmaya devam etmektedir. Bu çerçevede Azerbaycan cumhuriyeti ortaöğretim düzeyi için coğrafya dersleri 6. sınıftan 11. sınıfa kadar devam etmektedir. Ancak özellikle Türk dünyası ile ilgili müfredat 10. ve 11.sınıflarda yer almaktadır (ARTİ, 2024). Diğer yandan programda yenilenmeye

gidilmesindeki temel neden 2013'ten itibaren okutulan ders müfredatında değişiklik yapma ve iyileştirmeye gitmeye ihtiyaç duyulması ve müfredatı yenilemek için 10 yıllık sürenin yeterli görülmesidir (Azərbaycan Müəllimi, 2024).

Azerbaycan'da Coğrafya Eğitimi

Azerbaycan'da 2013 yılında çıkan ve halen yürürlükte olan Azerbaycan Cumhuriyeti Ortaöğretimi için Coğrafya Müfredatı (VI-XI. Sınıflar) coğrafya ders kitaplarının içeriğini ve coğrafya eğitiminin çerçevesini belirlemektedir. Bu belgede 6. sınıftan 11.sınıfa kadarki eğitim hayatı içinde coğrafya dersinin tüm eğitim müfredatı belirlenmiştir. Nitekim bu belgenin hazırlanması sırasında kural olarak tüm eğitim süreci boyunca ulaşılabilecek amaçlanan sonuçlar önceden belirlenmiştir. Bu belgede şu ifadelere yer verilmiştir: Azerbaycan'daki coğrafya eğitimi programının karakteristik özelliği öğretim sürecinde öğrencilerin hafızasını yeni bilimsel bilgilerle zenginleştirmesinin yanı sıra düşüncelerini, kişisel niteliklerini ve yeteneklerini geliştirmelerini, hayat için gerekli becerileri edinimlerini sağlaması, ayrıca öğrenci odaklı olma, üretkenlik, kişisel yönelim ve talep kârlığa atıfta bulunulmasını mümkün kılmasıdır. Coğrafya öğretiminde 8 faaliyet alanı temel alınmıştır. Bunlar: Problemin çözümü, akıl yürütme, İşbirliği ve halkla ilişkiler, karşılaştırma ve analiz etme, uygulama, tahmin etme, sistemleştirme ve sınıflandırma, sunumdur (Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, 2013).

Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Enstitüsü tarafından coğrafya biliminin önemi ile ilgili olarak lise (tam ortaöğretimin) sınıfları için 2022 tarihinde onaylanan müfredat çerçevesi içinde şöyle geçmektedir: Coğrafi bilgi ve beceriler, insanların ikamet ettikleri yeri değerlendirme kabiliyetini mümkün kılar, vatanseverlik ruhunun teşvik etmesine hizmet eder, vatanlarına karşı sevgi meydana getirir, ülkelerini uluslararası alanda tanıtmaya kabiliyeti verir, devletin konumunu değerlendirir, doğal kaynaklarını ve ekonomik potansiyelini bilir. Ayrıca dünyanın farklı saha ve bölgelerini tanıma, ekonomik projeler inşa etme, dünyadaki halkların ve cumhuriyette yaşayan etnik grupların kültür çeşitliliğini anlamak, azınlıkların haklarının korunması, ülke ve dünyadaki çevreyi koruma gibi değer ve yeteneklerin geliştirmesinde önemli bir role sahiptir (ARTİ, 2024).

Azerbaycan'da 10 ve 11. sınıfları coğrafya dersleri programı ana hatları ile üç başlık altında toplanmıştır: a) Coğrafi mekân, b) Doğa, c) Toplum (Beşeri coğrafya). Bu çerçevede öğrencilerin erişmesi gereken becerilere ait içerik Tablo 2 ve Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Azerbaycan 10. Sınıf Ders Müfredatı Becerilerinin Ana Hatları

Coğrafya Ders İçerik Ana Hatları	
1.	Coğrafi mekân konularının ana hatları
1.1.	Coğrafi araştırmalar sonucunda toplumdaki ve haritada meydana gelen değişimlere ilişkin bilgi ve becerileri gösterir.
1.1.1.	Coğrafya biliminin gelişimini toplumdaki değişimlerle ilişkilendirir
1.2.	Dünyanın güneş sistemindeki hareketlerine ilişkin bilgi ve becerileri gösterir.
1.2.1.	Çeşitli gök cisimlerinin özelliklerini açıklar.
1.2.2.	Dünyanın uzaydaki hareketinin doğa üzerindeki etkilerini matematiksel yöntemlerle gerekçelendirir.
1.3.	Kartografik araçları kullanma becerisini gösterir.
1.3.1.	Kartografik görüntüleri okuma yeteneğini gösterir.
1.3.2.	Kartografik görüntüler üzerinde hesaplamalar yapar.
2.	Doğa içeriğinin ana hatları
2.1.	Coğrafi katmanlarda meydana gelen fiziki-coğrafi ve ekonomik ilişkiler hakkında bilgi ve beceri sağlar.
2.1.1.	Yer kabuğunda iç kuvvetler tarafından meydana (endojen) gelen süreçleri açıklar.
2.1.2.	İçsel güçlerin meydana getirdiği çeşitli rölyef şekillerini analiz eder.
2.1.3.	Rölyef oluşumu üzerindeki dış faktörlerin rolünü değerlendirir.
2.1.4.	Yer kabuğunun gelişim tarihini analiz eder.
2.1.5.	Azerbaycan ve kıtaların rölyef özelliklerini kartografik görüntülere dayanarak analiz eder.
2.1.6.	Hava ve iklim elemanlarının Dünya yüzeyindeki dağılımını izah eder.
2.1.7.	Atmosfer olaylarının karşılıklı etkileşimini analiz eder.
2.1.8.	Dünyanın iklim bölgelerinin özelliklerini değerlendirir.
2.1.9.	İklim göstergelerini matematiksel yöntemleri kullanarak açıklar.

2.1.10.	Kartografik tasvirlerle göre kıtaların ve Azerbaycan'ın ikliminin bir özeti hazırlar.
2.1.11.	Hidrosferin özelliklerini ve bileşenlerini açıklar.
2.1.12.	Dünya okyanuslarında meydana gelen süreçleri değerlendirir.
2.1.13.	Karasal suların dağılımındaki çeşitliliği açıklar.
2.1.14.	Dünya okyanuslarının ve kara sularının özelliklerini matematiksel yöntemlerle açıklar.
2.1.15.	Kartografik tasvirlerle dayanarak okyanusların, kıtaların ve Azerbaycan'ın iç suları hakkında bilgiler verir.
2.1.16.	Biyosfer ve coğrafi katmanların özelliklerini değerlendirir.
2.1.17.	Kartografik görüntülere dayanarak Azerbaycan ve çeşitli bölgelerdeki doğal yapıların çeşitliliğini açıklar ve nedenlerini analiz eder.
2.1.18.	Coğrafi katmanlardaki ekolojik dengenin korunmasının önemini açıklar.
3.	Sosyal içeriğin ana hatları
3.1.	Bölgelerin ve ülkelerin ekonomik çeşitliliğine ilişkin bilgi ve beceriyi gösterir.
3.1.1.	Çevre sorunlarının oluşmasında doğal ve antropojenik faktörlerin rolünü değerlendirir.

Tablo 2'de görüldüğü gibi Azerbaycan'da coğrafya dersi içeriği çok çeşitli konulardan oluşmaktadır. Bunlar ana hatları ile coğrafi mekâna, doğa ve sosyal içerikten oluşmaktadır. Her bir konu kapsamlı bir şekilde müfredata yerleştirilmiş ve ders kitaplarının hazırlanması için çerçeve çizilmiştir.

Tablo 3: Azerbaycan'da 11. Sınıf Ders Müfredatı Becerilerinin Ana Hatları

1.	Coğrafi mekân konularının ana hatları
1.1.	Coğrafi araştırmalar sonucunda toplumdaki ve haritadaki değişimlerle ilgili bilgi ve becerileri gösterir.
1.1.1.	Coğrafi olay ve süreçlerin incelenmesi için coğrafi araştırma yöntemlerini uygular.
1.2.	Dünyanın güneş sistemindeki hareketlerine ilişkin bilgi ve becerileri gösterir.
1.2.1.	Dünyanın hareketinin coğrafi sonuçlarının ekonomiye etkisini bölgelere göre değerlendirir.
1.3.	Kartografik görüntüleri kullanma becerisini gösterir.
1.3.1.	Kartografik görüntülere dayanarak nüfus ve ekonomik yapının durumunu değerlendirir.
1.3.2.	Kartografik görüntülere dayanarak arazilerin fiziki-coğrafi ve sosyo-ekonomik genel görünümünü hazırlar ve sunar.
2.	Doğa konuları içeriğinin ana hatları
2.1.	Coğrafi katmanda meydana gelen fiziksel-coğrafi ve ekonomik-coğrafi ilişkilere dair bilgi ve becerileri gösterir.
2.1.1.	<i>Jeolojik ve tektonik süreçlerin Azerbaycan ve dünya ülkelerinin ekonomisine etkisini değerlendirir.</i>
2.1.2.	<i>İklimin Azerbaycan ekonomisine, farklı bölge ve ülkelere etkisini değerlendiriyor.</i>
2.1.3.	<i>Su kaynaklarının Azerbaycan'ın ve dünyanın farklı bölge ve ülkelerinin ekonomisindeki rolünü değerlendirir.</i>
2.1.4.	<i>Azerbaycan'da ve dünyanın farklı bölgelerindeki biyolojik kaynakların teminini ekonomik olarak değerlendirir.</i>
3.	Sosyal içeriğin ana hatları
3.1.	Bölgenin ve ülkelerin mevcut siyasi durumu hakkında bilgi ve beceriler gösterir.
3.1.1.	Dünya ülkelerini çeşitli özelliklerine göre sistematik hale getirir.
3.1.2.	Dünya ülkelerinin yönetim biçimlerini analiz eder.
3.1.3.	Dünya siyasi haritasındaki görülen değişiklikleri değerlendirir.
3.1.4.	Siyasi çatışmaların toplum ve haritadaki değişimlerine dair bir çerçeve hazırlar ve sunar.
3.2.	Bölgelerin ve ülkelerin sosyal çeşitliliği hakkında bilgi ve beceri gösterir.
3.2.1.	Nüfus artışı ve buna bağlı sorunları değerlendirir.
3.2.2.	Nüfus kompozisyonunun çeşitliliğini ve nedenlerini değerlendirir.
3.2.3.	<i>Azerbaycan, farklı bölge ve ülkelerdeki nüfusun yerleşimini ve çeşitliliğini analiz eder.</i>
3.2.4.	Demografik göstergeleri farklı şekillerde sunar.
3.3.	Bölgelerin ve ülkelerin ekonomik çeşitliliği hakkında bilgi ve beceri gösterir.
3.3.1.	Ekonomik kavramları ve yasaları toplumun ekonomik gelişimiyle ilişkilendirir.
3.3.2.	Ekonominin bölgesel ve sektörel yapısını değerlendirir.
3.3.3.	<i>Dünyanın farklı bölgeleri, ülkeleri ve Azerbaycan'ın ekonominin gelişme özelliklerini analiz eder.</i>
3.3.4.	Ekonomik göstergeleri farklı şekillerde sunar.
3.3.5.	Uluslararası ekonomik entegrasyonun ülkelerin siyasi ve ekonomik yaşamındaki rolünü değerlendirir.
3.3.6.	Halkın sosyo-ekonomik yaşamı için sürdürülebilir kalkınma kavramının gerekliliğini açıklar.

Azerbaycan Coğrafya Ders Kitaplarında Türk Dünyası Öğretimi

Azerbaycan'ın 10.sınıf coğrafya ders kitabının içeriği iki üniteden oluşmaktadır. Bunlar: a) Yer in tabiatı, b) Dünyanın siyasi ve iktisadi manzarası. Bunlardan Dünyanın siyasi ve iktisadi manzarası ünitesi içinde "siyasi ilişkiler" bölümünde Türk dünyası ile bağlantılı olarak "Azerbaycan'ın Türk dünyası ve dünyadaki jeopolitik konumu" konusuna yer verilmiştir. Ancak gerek Azerbaycan'ın gerekse Türk dünyasının bugünkü durumunun daha iyi anlaşılması için siyasi ilişkiler bölümünde öncelikle dünyanın siyasi haritasının oluşum süreci açıklanmıştır. Bu anlamda kitabın 163.sayfasında şu ifadeler yer verilmiştir: "Yüzlerce yıldır devletlerin kurulması ve parçalanması, sınırların değişmesi, yeni toprakların keşfedilip sömürgelere dönüştürülmesi, dünyanın büyük güçler tarafından paylaşılması siyasi haritalara yansımıştır." Dünya siyasi haritasının oluşumu dört dönem şeklinde sınıflandırılmıştır: a)Eski zamanlar, b) Ortaçağ dönemi, c) Yeni dönem, d) En yeni dönem. En yeni dönem Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda başlamakta ve halen devam etmektedir. Bu çerçevede 1990'lı yıllardan günümüze kadar olan aşama içinde SSCB'nin de dahil olduğu sosyalizm sisteminin çökmesine ve yerine 15 bağımsız devletin ortaya çıkışıyla birlikte Türk cumhuriyetlerinin de bağımsız olmasına yer vermektedir. Kitabın 165.sayfasında şu ifadeler yer verilmiştir: "1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması ve onun yerine Azerbaycan Cumhuriyeti'nin de aralarında bulunduğu bağımsız devletlerin kurulmasıyla sonuçlandı. SSCB'den ayrılan ülkelerin çoğu BDT örgütüne katıldı." Görüldüğü üzere kitap genel bir çerçeveden Azerbaycan'ın bağımsızlığına kadarki süreci açıklamakta ve günümüzdeki Türk cumhuriyetleri ve bu bağlamda Azerbaycan'ın siyasi ilişki durumunu açıklamaktadır (Qəribov, 2023).

Azerbaycan'ın Türk dünyası ve dünyadaki jeopolitik konumu üç başlık içinde ele alınmıştır: a) fiziki ve coğrafi konum, b) ekonomik ve coğrafi konum, c) jeopolitik konum. Bu çerçevede öğrencilere çeşitli ödevler verilmesi ve sunumların hazırlanması istenmektedir. Verilen konulardan bazıları ise Azerbaycan'ın Türk dünyası ile ilgili ilişkilerini içermektedir. Bunlar: Azerbaycan'ın Türk devletleri arasında ekonomik koordinasyon rolü; Azerbaycan ile komşu ülkeler arasındaki ilişkiler ve bunun Azerbaycan'ın jeopolitik durumuna etkisi; Azerbaycan'ın Türk dünyasındaki siyasi koordinasyon rolü. Ayrıca bu ünite içinde Azerbaycan'ın Karabağ zaferi askeri, siyasi ve coğrafi faktörlerle bağlantılı olarak açıklanmaktadır. Örneğin Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinde yer alan bir şehir olan Şuşadaki mücadele ile ilgili olarak "Dağlarda ulaşım yollarının seyrek ve yamaçlardaki eğimlerin dik olması bu bölgelerde askeri teçhizatın taşınmasını sınırlamaktadır. Bu nedenle Şuşa'nın kurtarılması sırasında bölgedeki arazinin yer şekilleri özellikleri dikkate alınmış ve buna göre askeri operasyonlar gerçekleştirilmiştir" (Qəribov, 2023).

Azerbaycan'a Türkiye'nin vermiş olduğu askeri teçhizata da kitapta yer verilmektedir. Bu çerçevede Azerbaycan Milli Savunma Sanayine Türkiye'nin sağlamış olduğu İHA'ların savaşlarda profesyonel kullanımına atıf yapılmaktadır. Kitapta şu ifadeler yer verilmiştir: "BAYRAKTAR-TB-2. Türk şirketi Baykar tarafından üretilen bu araç, bir operatör veya otonom bir mekanizma tarafından kontrol edilmekte ve keşif, gözetleme veya hassas saldırılar için kullanılmaktadır" (Qəribov, 2023).

Azerbaycan'ın 11.sınıf coğrafya ders kitabı altı üniteden oluşmaktadır. Bunlar: a) Harita coğrafi bilgi aracıdır, b) Doğanın verimli kullanımı, c) Dünyanın demografik görünümü, d) Ekonomik kalkınmanın yönleri, e) Küresel sorunlar ve çözümleri, f) Uluslararası entegrasyon ve küreselleşmedir. Bunlardan harita coğrafi bilgi aracı ünitesinin soruları içinde bağımsız Türk devletlerinin nüfus sayıları (2022) verilmiş ve 2021 yılında daimi ikamet için Azerbaycan'a bazı Türk devletleri dahil çeşitli ülkelere gelenlerin ülkelere göre oranı (% olarak) grafikte gösterilmiştir (Seyfullayeva, 2023). Bu verilerin analiz edilmesi öğrenciden istenmiştir. Azerbaycan'ın 11. sınıfları için hazırlanmış olan coğrafya kitabının 33. sayfasında yer alan bağımsız Türk devletlerinin nüfus sayılarını gösteren veriler aşağıdaki Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4: Azerbaycan Coğrafya Ders Kitabında Bağımsız Türk Devletlerinin Nüfusları

Bağımsız Türk devletleri	Nüfus, Milyon Kişi (2022)
Türkiye	84.0
Özbekistan	35.6
Kazakistan	19.7
Azerbaycan	10.4
Kırgızistan	7.0
Türkmenistan	5.0

Azerbaycan'ın 11. sınıf coğrafya ders kitabında dünyanın demografik görünümü adlı ünite de dünyadaki dil aileleri konusu işlenmiştir. Burada dil aile grupları içinde Türkçe dil grubu da gösterilmiştir. Bu bağlamda kitapta (sayfa 81) Altay dil grubunda yer alan (Türk grubu dil ailesi) diller şunlardır: 1 – Azerbaycanlılar, 2 – Türkiye Türkleri, 3 – Türkmenler, 4 – Kazaklar, 5 – Kırgız, 6 – Özbekler, 7 – Uygurlar, 8 – Altay, 9 – Hakas, 10 – Tuva, 11 – Yakut, 12 – Tatarlar.

Uluslararası entegrasyon ve küreselleşme ünitesinde Türk dünyası konusuna yer verilmiştir. Bu çerçevede 11. sınıf coğrafya kitabının 176. sayfasında bazı Türk devletlerinin isimlerine yer verilerek bunların dahil oldukları organizasyonlara göre gruplandırılmaları istenmiştir. Kitapta verilen devletlerin isimleri şunlardır: Tataristan, Özbekistan, Sincan Uygur, Başkurdistan, Saka, Kazakistan, Altay, Kırgızistan ve Tuva. Ayrıca 177. sayfada çeşitli organizasyonlar ve faaliyetleriyle birlikte Türk Devletleri Teşkilatı'na da (TDT) yer verilmiştir. Tabloda Türk Devletleri Teşkilatı ile ilgili olarak şu bilgilere yer verilmiştir: 2009 yılında kurulmuş olup, ülkeler arasındaki işbirliğinin yanında siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin genişletilmesi hayata geçirmek için çalışmaktadır.

Uluslararası entegrasyon ve küreselleşme ünitesinde 195. sayfada Türk birliği başlığına yer verilmiştir. Burada Türk devleti ve devlet kurumlarının yüzölçümünü ve coğrafi konumlarını öğrencilerin harita, şema ve tablo üzerinde analiz etmeleri istenmiştir. Kitapta yer alan harita, harita 1'de ve verilen tablo ise Tablo 5'de gösterilmiştir.

Harita 1: Bağımsız Türk Devletleri ve Özerk Devlet Yönetimleri Haritası

Harita 1'de görüldüğü üzere bağımsız Türk devletleri 1, 2, 3, 4, 5 ve 6 ile gösterilmiştir. Özerk yönetimler ise 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17 ve 18 ile gösterilmiştir. Yalnız haritanın lejantı olmadığından renkler ile ne ifade edildiği belirtilmemiştir.

Tablo 5: Bağımsız Türk Devletleri ve Özerk Devlet Yönetimlerinin Alanları

No	Bağımsız Devletler ve Başkentleri	Alan (bin km ²)	No	Özerk Yönetimler ve Başkentleri	Alan (bin km ²)	No	Özerk Bölgeler ve Başkentleri	Alan (bin km ²)
1	Türkiye (Ankara)	785.3	7	Başkurdistan (Ufa)	142.9	17	Sincan Uygur (Urumçi)	1664.9
2	Kazakistan (Astana)	2724.9	8	Tataristan (Kazan)	67.8	18	Gagavuzya Muhtar Bölgesel Toprağı (Komrat)	1.8
3	Özbekistan (Taşkent)	448.9	9	Çuvaşistan (Cheboksary)	18.3			
4	Türkmenistan (Aşgabat)	491.2	10	Saha (Yakutsk)	3083.5			
5	Azerbaycan (Bakü)	86.6	11	Kabardey-Balkar (Nalçik)	12.5			
6	Kırgızistan (Bişkek)	199.9	12	Hakasya (Abakan)	61.6			
			13	Karaçay-Çerkes (Çerkessk)	14.3			
			14	Tuva (Kızıl)	168.6			
			15	Altay Cumhuriyeti (Gorno-Altaysk)	92.9			
			16	Karakalpakistan (Nukus)	164.9			

Sayfa 196'da öğrencilere yapmaları için iki tane alıştırma verilmiştir. Bunlardan birisi “Dünya okyanuslarına doğrudan erişimi olan Türk devletleri ve özerk yönetimleri nelerdir?” sorusudur. Diğer ise öğrencilerin Türk dünyasının alanına yönelik hazırlanmış olan boşluk tamamlama egzersizidir.

Sayfa 197'de ise Türk devletlerinin başkentleri arasındaki zaman farkları ile ilgili “Bakü şehrindeki yerel saat verilerle Ankara, Kazan, Astana, Aşgabat, Bişkek ve Gorno-Altaysk arasındaki yerel saat istenmiştir. Ayrıca 197. sayfada Asya kıtası fiziki haritası üzerinde bağımsız Türk devletleri gösterilerek buna göre bağımsız Türk devletleri ve bazı özerk Türk yönetimlerin doğal çeşitliliğinin açıklanması istenmiştir.

Kitabın 198. sayfasında bağımsız Türk devlet ve özerk yönetimlerin bulunduğu bir iklim haritası verilmiştir. Öğrencilerin bu haritaya göre Türk devletleri ve özerk yönetimlerini iklim incelemeleri ve sahip oldukları iklim bölgelerine göre gruplandırmaları istenmiştir. Aynı sayfada Türk dünyasının önemli dağ, yayla, plato ve ovaları gösterilmiş ve bunların hangi ülkede olduklarının karşısına yazılması istenmiştir. Sayfa 199'da ise aynı şekilde bitki örtüsü haritası verilerle bağımsız Türk devlet ve özerk yönetimlerin bitki örtüsüne göre sınıflandırılması ve yerlerinin belirtilmesi istenmiştir.

Kitabın 199. sayfasında alıştırma verilerle “Türk devleti ve özerk yönetimlerin demografik sorunlarının analizinin yapılması” istenmiştir. Aynı sayfada Türk halklarının Altay dil ailesine mensup olduğu, bununla birlikte dil ve köken farkına göre 4 kola ayrıldığına yer verilmiştir. Bu çerçevede kitapta verilen bu 4 kol ve dağılımları şunlardır:

- Oğuz – Türkiye Türkleri, Azerbaycan Türkleri, Gagavuzlar, Türkmenler, Ahıska Türkleri, Kırım Tatarları, İran Azerbaycanlıları vb.
- Uygurlar – Özbekler, Salarlar, Uygurlar, Tuvalar, Şorlar, Komasin-Tobollar, Baraba Tatarları, Çulım Tatarları vb.
- Kıpçaklar – Kazaklar, Karakalpaklar, Kumuklar, Kırgızlar, Altaylar, Nogaylar.
- Bulgarlar – Tatarlar, Başkurtlar, Karaçaylar, Karaimler.

Kitabın 200. sayfasında ana yurtlarından Türk halklarının göç etmesinin başlıca nedenlerine yer verilmiş ve bu sebepler açıklanmıştır. Bu bağlamda şu ifadelere yer verilmiştir: ” Türk halkı tarihsel olarak belirli bir bölgede yerleşik bir yaşam tarzı

yaşamamaya, sürekli hareket halinde olmaya, yeni devletler kurmaya, topraklarını genişletmeye meyilliydi. Bunun nedeni politik-ekonomik, sosyo-çevresel nedenlerdi.” Bunun sebepleri özetle şu şekildedir: Yüksek doğal nüfus artışı; hayvan sürüleri için elverişli otlaklar arayışı; eski Türklerdeki meşru gücün oğullardan birine (genellikle en büyük oğula) devredilmesi nedeniyle iktidar olamayan mirasçıların çevresindeki boş alanlara göçü; iklim değişiklikleri ve kuraklık görülmesi; güçlü devletlerin baskısı nedeniyle göç (esaret altında yaşamak istemeyen Türk kabilelerinin kendi topraklarından göçü). Ayrıca zorunlu göç ve sürgünlere (örnek: Kırım Tatarları, Ahıska Türkleri, Azeriler) ek olarak modern zamanlarda daha yüksek bir yaşam standardı arayışıyla Avrupa ve Kuzey Amerika'ya göçler olmuştur.

Kitabın 200. sayfasında Türk dünyasının birliğinin temelleri açıklanmıştır. Bu çerçevede İsmail Gaspıralı'nın, Mustafa Kemal Atatürk'ün, Yusuf Akçura'nın, Ali Bey Hüseyinzade ve Ziya Gökalp'in Türk birliğinin oluşmasında ortak Türk dilinin rolü üzerine çalışmalar yaptığı ifade edilmiştir.

Kitabın 201. sayfasında Türk Dünyası Birliğinin kurulması için gerekli sebepler şu şekilde yer almıştır: Dil ortaklığı; tarihsel-coğrafi mekan; ahlaki birlik; el sanatlarında ortaklık; yazılı kültür ve sözlü halk edebiyatı; coğrafi yer adlarının benzerliği. Ayrıca Türk dünyası birliğinin sağlam temeller üzerine kurulabilmesi için aşağıdaki hususların hayata geçirilmesinin önemli olduğu belirtilmiştir. Bunlar:

- İnsanların ülkeler arasında serbest dolaşımını sağlamak amacıyla mevcut vize sisteminin kaldırılması,
- Eğitim, kültür, sağlık, öğrenci-öğretmen değişimi, ülkeler arası kültürel etkinlikler, spor oyunları vb. alanlarda bağların güçlendirilmesi,
- Türk ülkelerinin ekonomik gücünü artırmak için ortak bir bankacılık sistemi kurmak, uzun vadeli krediler sağlamak, ortak bir mali ve parasal değişim aracı oluşturmak,
- Uluslararası uydu iletişim sistemi oluşturmak, iletişim bağlantılarını güçlendirmek,
- Yeni su, enerji, ulaşım projelerinin hayata geçirilmesi, doğu ile batıyı birbirine bağlayan otoyolların rolünün artırılmasına yönelik önlemler alınması,
- Ortak dış politika yürütmek, askeri-siyasi örgüt oluşturmak ve uluslararası örgütlerde ortak hareket etmek,
- Türk dünyası birliğinin güçlenmesine engel olan sebepler içinde şunlara yer verilmiştir,
- Uzun bir tarihi süreç boyunca Türk halklarının birbirleriyle bağlantılarının olmaması ve birbirlerinden uzak kalmaları,
- Dünyadaki mevcut güçlü devletlerin böyle bir birliğin güçlendirilmesine karşı çıkmaları,
- Farklı ideolojilerden etkilenen iktidardaki liderlerin bazen birbirlerine kayıtsızlık göstermeleri,
- Birbirlerinden uzakta yaşadıkları için ortak bir Türkçe dilinin yokluğu ve dilde farklılıklar ortaya çıkması.

Türk Dünyası Birliği ile ilgili olarak şu bilgilere yer verilmiştir: “Türk Dünyası Birliği, 2009'daki Astana zirvesinde İngiliz İşbirliği, Arap Birliği vb. modelde oluşturulmuştur. Birliğe dâhil olan ülkeler BM tüzüğü ve AGİT ilkelerini (siyasi ve ekonomik güvenlik, bağımsız politika yürütme, toprak bütünlüğü, sınırların ihlal edilmemesi, birbirlerinin iç işlerine karışmama vb.) benimsemişlerdir. Türk dünyasının birliğinin ortaya çıkışı, Türk halkları arasındaki siyasi, ekonomik, güvenlik, uluslararası projeler ve sosyo-kültürel bağlantılar vb. açısından önemlidir. Türk dünyası birliğinin siyasi alanda güçlendirilmesi Avrasya'nın güvenliği için bir garantörlük rolü oynayabilir” (Seyfullayeva, 2023).

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Coğrafya ders kitapları öğrenciler için kendi köklerine ait bilgileri sadece barındırmakla kalmaz aynı zamanda bir coğrafyada niçin bulduklarını ve imkânlarını da açıklar (Sezer, 2011). Bu bakımdan coğrafya kitaplarının müfredatının belirlenmesi büyük bir öneme sahiptir. Zira öğrencilerin neleri öğreneceği ve coğrafi bilgi bakımından hangi donanımına sahip olacakları,

müfredatların somut şekil bulduğu ders kitaplarıyla gerçekleşmektedir. Nitekim Azerbaycan da bağımsızlığını kazanmasından kısa süre sonra coğrafya ders kitaplarının içeriklerini yeniden şekillendirmek için çalışmalar yürütmüştür. Azerbaycan eğitim bakanlığınca yürütülen çalışmalar neticesinde yeni coğrafya ders kitapları öğrencilere sunulmuştur. Bu kitaplardaki konular temel olarak üç başlığa ayrılmıştır: Coğrafi mekân, doğa, toplum. Diğer yünden Azerbaycan coğrafya ders kitapları sürekli güncel verilerle yenilenmiştir.

Azerbaycan coğrafya kitapları sınıf seviyesine göre çeşitli konuların coğrafyanın konularından oluşmuştur. Bunlardan bir tanesi de Türk dünyası ile ilgili olanlardır. Nitekim Azerbaycan 10. ve 11. sınıf coğrafya ders kitaplarında Türk dünyası konularına önemli bir yer verilmiştir. Ayrıca Azerbaycan'ın coğrafyası da çok çeşitli yönlerden ele alınmıştır. Diğer yandan Türk dünyası coğrafyası ile ilgili temel bilgilere ve ülkelere ait özelliklere yer verilmiştir. Bu çerçevede örneğin Türk dünyası birliğinin kurulması için gerekli sebepler 11. sınıf coğrafya kitabında yer almıştır. Dolayısıyla Türk dünyası birliğinin gelişmesi ve uzun vadede daha iyi bir konuma gelmesinin önemsendiği görülmektedir. Ayrıca bu içeriğin coğrafya ders kitaplarında yer alması öğrencilerde gerçek bir Türk dünyası algısı oluşturmak için gereklidir.

Öneri olarak sadece Azerbaycan'da değil diğer Türk ülkelerinde de Türk dünyasındaki gelişmelerin her yıl yenilenen ders kitaplarına aktarılmasına hassasiyet gösterilmelidir. Nitekim günümüz şartları Türk dünyasının birlikteliği için müsait şartlar taşımaktadır. Bu bağlamda Türk dünyası ülkeleri arasında siyasi ve iktisadi bağların artırılması, eğitim ve kültür alanında ortak çalışmaların oranının yükseltilmesi önemlidir. Tüm bağımsız Türk ülkelerini kapsayan gerek iş adamları ve gerekse turistler için vizesiz geçiş ve dolaşım imkânları sağlanmalıdır. Diğer yandan bunlardan gönül birliğini sağlayacak hususların coğrafya ders kitaplarına yansıtılarak sistematik olarak öğrencilere öğretilmesi gerekir. Esasen bu açıdan coğrafya bilim dalı içerik yönü ile buna oldukça uygundur.

| EXTENDED ABSTRACT |

Geography of The Turkish World in Azerbaijan Secondary School Geography Textbooks Vedat ŞAHİN **INTRODUCTION**

Turks, who established sovereignty in Asia, Europe and Africa, continued their existence in the earth and climate conditions of different geographies (Körükçüoğlu, 2019). Through conquests and migrations, Turks have spread worldwide. Today, although Turks are found all over the world when the Turkish world is mentioned, the part between the Russian Federation in the north, China in the east, European countries in the west, Pakistan, Afghanistan, Iran and Arab countries in the south comes to mind because they have established states, especially in this region and are concentrated in this area (Özey, 2018). The peoples of Central Asia and the Caucasus, which are of great importance for the Turkic world, were invaded by Tsarist Russia in the 19th century but gained their independence after the 1990s with the collapse of the Soviet State. Thus, the Turkic Republics of Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Turkmenistan and Kyrgyzstan regained their place on the world political stage (Veliyev, 2009).

With the construction of modern secondary schools and the emphasis on computerization in schools, Azerbaijan has made significant progress in education (Cornell, 2011). In fact, with its independence in 1991, Azerbaijan has paid attention to publishing in the field of history and geography to revitalize its cultural structure and to promote its national identity to new generations. Because religious, national, literary and cultural aspirations were violently suppressed during Soviet Russia, it was seen as a critical deficiency (Bölükbaşı, 2011). In addition, Soviet Russian education did not prepare Azerbaijan for the conditions of the 2000s. Thus, it was inevitable to make breakthroughs in the field of education, prepare new curricula and regulations.

In the light of these developments, it is seen that Azerbaijan has renewed itself in various aspects and set new goals and routes regarding education. One of the important changes made within this framework is the inclusion of various subjects related to the Turkic world in geography books.

In this study, the content related to the geography of the Turkic world in Azerbaijan secondary school geography textbooks was analyzed and evaluated.

METHOD

Research Model

In this study, a qualitative research method was applied and conducted based on document analysis. In qualitative research, the researcher is in an effort to be descriptive based on the data obtained, to reveal the themes related to the problem, and to transform the data obtained into regular, meaningful and systematic. Meaningful sections, concepts and contents between the data are made analyzable (Baltacı, 2019). Documents include documents used in qualitative research. Document analysis is the analysis of written materials that contain information about the intended concept (Yıldırım & Şimşek, 2021; Karadaban et al., 2023). Case studies frame data, events and behaviors and try to define their categories (Hancock & Algozzine, 2021; Subaşı & Okumuş, 2017).

Data Collection and Analysis

Written documents were used to collect the data. When analyzing the data, the data of the documents were basically evaluated and analyzed in terms of content because content analysis is the examination and evaluation of written sources to produce information (Arıkan, 2007). The primary data sources of this research were the curriculum and geography textbooks of the 10th and 11th grades prepared by the Azerbaijan Ministry of Education. In addition, various documents prepared on the subject were utilized. According to Yin (2013), a wide variety of sources, such as documents, archival records, films, reports and photographs, can be used to collect data in a study. What is important is that the data obtained should be reliable and suitable to be organized meaningfully and transformed into a proper form. Document analysis is the careful examination of the content of written documents and systematic analysis of the findings (Büyüköztürk et al., 2018).

FINDINGS

In this study, which outlines the content of Azerbaijan's secondary geography curriculum, the geography of the Turkic world topics in the geography textbooks taught in the 10th and 11th grades in the country were examined. The data obtained were handled in three sections to ensure integrity in the study. These are: Education in Azerbaijan; geography education in Azerbaijan; teaching of the Turkic world in Azerbaijan geography textbooks.

Education in Azerbaijan

Azerbaijan had previously used Arabic script, but in the 1920s the Roman alphabet used in European languages was introduced, and in 1939 the Soviet Union switched the country to the Cyrillic alphabet. After Azerbaijan gained independence, the government adopted another alphabet, the Turkish version of the Latin alphabet (Kaeter, 2004). Thus, the Republic of Azerbaijan abandoned the Cyrillic alphabet and switched to the Latin alphabet on December 25, 1991 (Güngördü, 2006).

In Azerbaijan, all citizens are entitled to 11 years of free compulsory general secondary education. The state controls the education system and sets minimum education standards. Education in the country is divided into three groups: pre-school, general secondary education and vocational education (Agamalyev, 1999). Secondary education consists of three stages, and the first stage starts at six. These three stages are iptidai tahsil (primary school), esas tahsil (secondary school) and general secondary education (high school) (Ergün, 1997). In general, the duration of education in Azerbaijan is 11 years, but in some cases, it can be completed earlier (Aliyev, 2021). In this context, primary school covers grades 1-4, general secondary education, which corresponds to secondary school level, covers grades 5-9, and high school (full secondary education) covers grades 10-11 (azerbaijans.com, 2024). Secondary education in the country was reformed on 26 December 2013, and the credit system was introduced in educational institutions. The main purpose of secondary education in Azerbaijan is to ensure the

training of specialists through secondary education in various specialties for both society and the labor market (ARETN, 2024a).

Geography Education in Azerbaijan

The Geography Curriculum for Secondary Education of the Republic of Azerbaijan (Grades VI-XI), issued in 2013 and is still in force in Azerbaijan, determines the content of geography textbooks and the framework of geography education. In this document, the entire curriculum of the geography course in the educational life from the 6th to the 11th grade is determined. During the preparation of this document, as a rule, the results to be achieved during the whole educational process were predetermined. The following statements are included in this document: The characteristic feature of the geography education program in Azerbaijan is that in the process of teaching, it enriches students' memory with new scientific knowledge, as well as enables them to think, develop their personal qualities and abilities, acquire the skills necessary for life, and also makes it possible to refer to student orientation, productivity, personal orientation and demand profitability. Geography teaching is based on eight areas of activity: problem solving, reasoning, cooperation and public relations, comparison and analysis, application, prediction, systematization and classification, and presentation (Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, 2013). In Azerbaijan, the program of geography courses for 10th and 11th grades is mainly organized under three headings: a) Geographical space, b) Nature, and c) Society (Human geography).

Teaching the Turkic World in Azerbaijan Geography Textbooks

The content of Azerbaijan's 10th-grade geography textbook consists of two units: a) Nature of the earth, b) Political and economic landscape of the world. In the "political relations" section of the political and economic landscape of the world unit, the subject of "Azerbaijan's geopolitical position in the Turkic world and the world" was included in connection with the Turkic world. However, to understand the current situation of both Azerbaijan and the Turkic world better, the formation process of the political map of the world was first explained in the political relations section. On the other hand, the geopolitical position of Azerbaijan in the Turkic world and the world was discussed under three headings: a) physical and geographical position, b) economic and geographical position, and c) geopolitical position (Qəribov, 2023).

Azerbaijan's 11th-grade geography textbook consists of six units. These are: a) Map is a geographical information tool, b) Efficient use of nature, c) Demographic view of the world, d) Aspects of economic development, e) Global problems and solutions, and f) International integration and globalization. Among them, the population numbers of independent Turkic states (2022) were given in the questions of the unit "The map is a geographical information tool" and the proportion (in %) of people coming to Azerbaijan for permanent residence in 2021 from various countries, including some Turkic states, was shown in the graph (Seyfullayeva, 2023).

In Azerbaijan's 11th-grade geography textbook, the topic of language families in the world was covered in the unit titled Demographic View of the World. Here, the Turkish language group was also shown in the language family groups. In this context, in the book (page 81), the languages in the Altaic language group (Turkic group language family) are as follows: 1 – Azerbaijanis, 2 – Turkish Turks, 3 – Turkmen, 4 – Kazakhs, 5 – Kyrgyz, 6 – Uzbeks, 7 – Uyghurs, 8 – Altai, 9 – Khakas, 10 – Tuva, 11 – Yakut, 12 – Tatars.

In the 11th-grade geography textbook, the reasons for establishing the Turkish World Union were given: Commonality of language; historical-geographical space; moral unity; commonality in handicrafts; written culture and oral folk literature; similarity of geographical place names. It is also stated that for the unity of the Turkic world to be established on solid foundations, it is important to realize the following issues (Seyfullayeva, 2023). These are:

- Abolishing the existing visa system to ensure the free movement of people between countries,
- Strengthening ties in the fields of education, culture, health, student-teacher exchange, cultural events between countries, sports games, etc,
- Establishing a common banking system, providing long-term loans, creating a common financial and monetary medium of exchange to increase the economic power of the Turkic countries,
- Creating an international satellite communication system, strengthening communication links,
- Implement new water, energy and transportation projects and take measures to increase the role of highways linking east and west,
- Conducting a common foreign policy, forming a military-political organization and acting jointly in international organizations,
- Among the reasons preventing the strengthening of the unity of the Turkic world are the following,
- For a long historical period, the Turkic peoples had no contact with each other and remained distant from each other,
- The existing powerful states in the world oppose the strengthening of such a union,
- Leaders in power, influenced by different ideologies, sometimes show indifference to each other,
- The absence of a common Turkish language as they live far away from each other and the emergence of differences in language.

DISCUSSION, CONCLUSION AND SUGGESTIONS

Geography textbooks contain information about their roots for students and explain why they are in geography and its possibilities (Sezer, 2011). In this respect, determining the curriculum of geography textbooks is of great importance, given that what students will learn and be equipped with in terms of geographical knowledge is realized through textbooks in which curricula take concrete shape. Azerbaijan conducted studies to reshape the content of geography textbooks shortly after gaining independence.

Azerbaijani geography textbooks consisted of geography topics of various subjects according to the grade level. One of these is the one related to the Turkic world. In Azerbaijan 10th and 11th-grade geography textbooks, an important place was given to the subjects of the Turkic world. In addition, the geography of Azerbaijan has been discussed from various aspects. On the other hand, basic information about the Turkic world's geography and the countries' characteristics are included. In this context, for example, the reasons for establishing the unity of the Turkic world were included in the 11th-grade geography book. In this context, for example, the reasons for establishing the unity of the Turkic world were included in the 11th-grade geography book. Therefore, it is seen that the development of the unity of the Turkic world and its better position in the long term are crucial. In addition, the inclusion of this content in geography textbooks is necessary to create a real perception of the Turkic world in students.

As a suggestion, not only in Azerbaijan but also in other Turkic countries, sensitivity should be shown to transfer the developments in the Turkic world to the textbooks that are renewed every year. Today's conditions are favorable for the unity of the Turkic world. In this context, it is important to increase political and economic ties between the countries of the Turkic world and to increase the rate of joint work in education and culture.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Agamalyev, R. (1999). *Azərbaycan Cumhuriyyəti təhsil sistemi. Milli Təhsil Dərgisi*, 144, 29.04.2024 tarihinde https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/144/agamalyev.htm adresindən edinilmişdir.
- Akçapa, M. (2023). Türk Devletleri Teşkilatı'nın tarihsel gelişimi: Teşkilatın dünü, bugünü ve yarını. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11(34), 473-491.
- Akengin, H. (2017). Türk dünyası ve Orta Asya Türk cumhuriyyətləri üzərinə jeopolitik bir değerlendirme. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 1-11.
- Aladağ, C. (2018). Türkiye ve Türkmenistan coğrafya öğretim programlarının karşılaştırılması. *Turkish Studies Educational Sciences*, 13(19), 77-99. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.14056>
- Aladağ, C., Tapur, T., & Kaya, B. (2024). Türkiye ve Kazakistan coğrafya öğretim programlarının karşılaştırılması. *International Journal of Geography and Geography Education* (51), 1-25. <https://doi.org/10.32003/igge.1394173>
- Aliyev, J. (2021). Azərbaycanında təhsil sistemi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 8(74), 2489-2495. <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2686>
- Altstadt, A. L. (2017). *Frustrated democracy in post-Soviet Azerbaijan*. New York: Columbia University Press.
- Alyılmaz, C. (2015). Türk dünyası vatandaşlığına doğru. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 4(1), 69-76.
- ARETİN, (2024a). *Orta ixtisas təhsili*. 02.05.2024 tarihinde <https://edu.gov.az/az/secondary-special-education> adresindən edinilmişdir.
- ARETN (2024b). "Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi: Nazirlik haqqında". 23.04.2024 tarihinde <https://edu.gov.az/az/ministry> adresindən edinilmişdir.
- Arıkan, R. (2007). *Araştırma teknikleri ve rapor hazırlama*. Ankara: Asil Yayın.
- ARTİ, (2024). Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutu: Haqqımızda. 20.04.2024 tarihinde <https://arti.edu.az/haqqimizda/> adresindən edinilmişdir.
- Azərbaycan Müəllimi, (2024). *Yeni kurikulumlar tədris prosesində nəəri dəyişək?* 19.04.2024 tarihinde <https://www.muallim.edu.az/news.php?id=29273> adresindən edinilmişdir.
- Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi. (2013). *Azərbaycan respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün coğrafiya fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu) (VI-XI siniflər)*. 04.05.2024 tarihinde <https://edu.gov.az/> adresindən edinilmişdir.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Bay, E., Alimbekov, A., Mete, M., Cüçük, E., & Yokuş, E. (2017). Türk dünyası birliği algısı. *Gazi Akademik Bakış*, 11(21), 55-85.
- Bodur, H. (2013). *Kronolojik 20. yüzyıl siyasi tarihi*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Bölükbaşı, S. (2011). *Azerbaijan: A political history*. New York: Tauris.
- Cornell, S. E. (2011). *Azerbaijan since independence*. New York: Sharpe.
- Dış işleri bakanlığı. (2024). *Türk Devletleri Teşkilatı (TDT)*. 03.04.2024 tarihinde <https://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi.tr.mfa>. adresinden edinilmişdir.
- Doğan, M. (2010). *Türk kimliğinin coğrafyaları*. Ankara: Yazar Yayınları.
- Doğanay, H. (1995). Türk dünyasının siyasi sınırları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 1(1), 132-154.
- E-qanun (2005). *Azərbaycan Respublikasının təhsil nazirliyi haqqında əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə*. 20.04.2024 tarihinde <https://e-qanun.az/framework/9629> adresindən edinilmişdir.
- Ergün, M. (1997). Azərbaycan təhsil sistemi. *Təhsil Yönetimi*, 4, 499-514. 29.09.2024 <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/108612> adresindən edinilmişdir.
- Findley, C. V. (2018). *Dünya Tarihinde Türkler*. çev. Ayşen Anadol. İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Garıbov, Y., Alxasov, O., Huseynli, Ş., & Mahbuba Babayeva, M. (2023). *Coğrafya 10*. Bakü: Baki Nəşr.
- Güngördü, E. (2006). *Devletler coğrafyası: Siyasi, fiziki, beşeri ve ekonomik yönü ile*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Hancock, R.D., & Algozzine, B. (2021). *Doing case study research*. New York: Teachers.
- Ilgaz, S., & Çaykesen, M. (2020). Türkiye ve Azerbaycanında ortaokul 7. sınıf düzeylerinde coğrafya müfredatlarının karşılaştırılması. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 4(1), 17-44.
- Kaeter, M. (2004). *The Caucasian republics: Nations in transition*. New York: Facts On File.
- Kantemiz, F. (2022). *Azərbaycan akademisyenlərinin coğrafya dərslərini tədris etmələri bağlamında Türk dünyası vətəndaşlığı ilə ilgili görüşlərinin incələnməsi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir).
- Karadaban, A., Kaplan, C., Özek, Ö., Çaksu, C., Aküzüm, F., & Aydın, M. (2023). Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelenmesi. *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal (Smart Journal)*, 9(67), 2666-2670.
- Karaman, Ö. F. (2024). *Türk dünyası jeopolitiği*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Kardaş, C. (2023). Lise coğrafya kitaplarında Türk dünyasının işlenişinin analizi. *Turan-Sam*, 15(59), 298-303.

- Körükçüoğlu, E. (2019). *Türklerin siyasi tarihi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.
- Özey ve Ünlü (2022). *Türk dünyası coğrafyası*. İstanbul: Aktif Yayınları.
- Özey ve Ünlü (2022). *Türk dünyasının jeopolitiği*. Ankara: Pegem Akademi.
- Özey, R. (2018). *Dünya platformunda Türk dünyası coğrafyası*. İstanbul: Aktif Yayınları.
- Qəribov, Y., Lxasov, O. A., Hüseyinli, Ş., & Babayeva, M. (2023). *Coğrafiya 10: Ümumi təhsil müəssisələrinin 10-cu sinifləri üçün coğrafiya fənni üzrə dərslik*. Bakü: Bakı Nəşr.
- Sadıgov, İ. (2013). Azərbaycan'da ortaöğretim coğrafya ders programlarının incelenmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (22), 428-438.
- Seyfullayeva, N., Imrani, Z., & Shabanova, Y. (2023). *Coğrafya 11*. Bakü: Baki Nəşr.
- Seyfullayeva, N., İmrani, Z., & Şabanova, Y. (2023) *Coğrafiya 11: Ümumi təhsil müəssisələrinin 11-ci sinifləri üçün coğrafiya fənni üzrə dərslik*. Bakü: Bakı Nəşr.
- Sezer, A. (2011). Cumhuriyet dönemi ortaöğretim coğrafya derslerinde Türk Dünyası coğrafyasının öğretimi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 29, 341-73.
- Subaşı, M., & Okumuş, K. (2017). Bir araştırma yöntemi olarak durum çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 419-426.
- Topal, E., & Sezer, A. (2016). Üniversite öğrencilerinin Türk dünyası coğrafyasına ilişkin farkındalık düzeylerinin belirlenmesi. *Marmara coğrafya dergisi*, (33), 96-113.
- Türk Devletleri Teşkilatı. (2024). *Organizasyon şeması: Türk Devletleri Teşkilatı'nın Organları*. 10.04.2024 tarihinde <https://www.turkicstates.org/tr/organizasyon-semasi> adresinden edinilmiştir.
- Veliyev, D. (2009). Küreselleşme sürecinde Türk dünyası. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (19), 103-110.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. bs). Ankara: Seçkin.
- Yin, R. (2013). *Case study research: design and methods*. (5. Ed.). California: Sage.